

Omgaan met de dood en de doden

Halloween

Jaarlijks rond 31 oktober en 1 november lopen er honderden mensen door Heerjansdam om zich op tientallen adressen te vergapen of de stuipen op het lijf gejaagd te worden door griezels, spoken, wandelende geraamtes etc. Op de vrijdag vóór eeuwigezondag, eind november is het jaarlijks 'lichtjesavond' en is de Algemene Begraafplaats open voor wie een kaarsje wil ontsteken bij het graf van een overleden geliefde. Op de daaropvolgende laatste zondag van het kerkelijk jaar noemen we de namen van gemeenteleden die het afgelopen kerkelijk jaar zijn overleden. Aansluitend op deze dienst kan iedereen die dat wil tijdens uren van 'open kerk' een kaarsje ontsteken voor een overleden geliefde. November lijkt de maand te zijn waar we extra stil staan bij de dood en bij de doden. Maar op – laten we zeggen - nogal verschillende manieren. Hoe zit dat eigenlijk? In dit artikeltje belicht ik verschillende momenten in november van 'omgaan met de dood en de doden'.

Halloween

Het woord Halloween is afgeleid van 'All Hallows Eve'; dat is 'aller heiligen avond': de avond voorafgaand aan 'Allerheiligen' op 1 november; 31 oktober 's avonds dus. In de Keltische kalender begon het jaar op 1 november, dus 31 oktober was oudejaarsavond. Het was tevens de afsluiting van de oogsttijd.

Net zoals we Kerst en Pasen cultureel gezien deels als een christelijke invulling van oudere voor-christelijke feesten kunnen beschouwen, geldt dat ook voor Halloween: voorchristelijke gebruiken vermengden zich met christelijke rituelen. Zo gingen in Ierland op de Rooms-katholieke gedenkdag 'allerzielen' in lompen gehulde christenen in de dorpen rond en bedelden om zielenkake (brood met krenten). Voor elk brood spraken ze een gebed uit voor de dode verwanten van de schenker, om op die manier zijn bevrijding uit het tijdelijke vagevuur te versnellen en zodoende zijn opname in de hemel te bespoedigen. De *trick-or-treattocht*; die vooral in de Verenigde Staten algemeen verspreid werd via geëmigreerde Ieren en Schotten, vindt waarschijnlijk daar zijn oorsprong. De laatste eeuw werd Halloween steeds minder religieus van aard, en de laatste decennia werd in veel Westerse en Oost-Aziatische landen de Amerikaanse variant van Halloween zagegeport. geïmporteerd.

In allerlei Nederlandse plaatsen, en dus ook in Heerjansdam, worden 'trick-or-treattochten' georganiseerd. Verder zijn er horror-films te zien op aanbieders als Netflix, winkels verkopen enge verkleedkleden en bijbehorende artikelen; en bekende attractieparken organiseren speciale evenementen. Het heeft met de christelijke oorsprong nauwelijks meer iets van doen. Dat ligt overigens anders voor 'Allerheiligen' op 1 november als nog altijd heiligen en martelaren worden herdacht; en voor 'Allerzielen' op 2 november waarop geliefde overledenen worden herdacht: in met name de Rooms-Katholieke traditie belangrijke dagen.

Vanuit kerken klinkt kritiek op hedendaagse vormen van Halloween: vanwege het heidense, en occulte karakter dat veel Halloween-evenementen kenmerkt; de aandacht voor duivel en kwade geesten; in de Bijbel wordt daartegen gewaarschuwd. Daar komt bij dat 31 oktober voor kerken van de Reformatie allereerst 'Hervormingsdag'. Een deel van de kerken, christelijke organisaties en -scholen organiseren of promoten 'Happyween', een christelijke, vrolijke tegenhanger van Halloween. Zie www.happyween.nl

Happyween
Smile, God loves you
www.happyween.nl

Lichtjesavond

Het is een oude gewoonte om rond de genoemde 'Allerzielen' te bidden voor het zielenheil van overleden geliefden, of in meer algemene zin respectvolle aandacht voor hen te hebben. Met name door het plaatsen van grafkaarsjes op hun graven. Op veel begraafplaatsen vinden passende activiteiten plaats rond 1 en 2 november, en diverse televisieprogramma's besteden hier aandacht aan; zoals KRO-NCRV met 'voor wie steek jij een kaarsje op?' op 2 november a.s.

In Heerjansdam wordt lichtjesavond doorgaans gehouden op de vrijdag voorafgaand aan de laatste zondag van het kerkelijk jaar. De initiatiefnemers hebben gezocht naar een datum tussen die van de Rooms-katholieken en protestanten in, en kwamen toen uit bij deze vrijdag vóór eeuwigheidszondag.

(ds. Sjaak Teuwissen, geplaatst in SamenGaan november 2023, licht bewerkt)

Körperwelten, Aeraopagus en 'al onze vestigingen open'

Körperwelten

Tientallen miljoenen mensen wereldwijd zagen de afgelopen decennia de tentoonstellingen 'Body Worlds', ofwel 'Körperwelten'. Bezoekers vergapen zich aan honderden exemplaren van overleden menselijke lichamen, opengesneden en geprepareerd via 'plastinatie', een proces bedacht door kunstenaar Gunther von Hagens. De toeschouwers krijgen zo een blik op het wonder van de anatomie, zo kondigt Body Worlds de tentoonstellingen aan. De lichamen worden in allerlei poses geëxposeerd; vaak alsof ze actief in beweging zijn. Bekend is een man die zijn complete huid als een soort regenjas over zijn arm draagt; een acht maanden zwangere vrouw met opengesneden buik heeft een bevallige houding aangenomen. Rokerslongen, alcoholisten-levers, harten, hersens, ogen en andere lichaamsdelen: niets ontbreekt in dit rondreizende horror-kabinet. Overal ter wereld is 'Body Worlds' commercieel en qua belangstelling een groot succes: bezoekers stromen in overweldigende aantallen toe, er wordt heel veel aan verdiend, en intussen hebben vele duizenden mensen ook zichzelf aangeboden om na hun dood geplastineerd en tentoongesteld te worden.

Protest

Er is ook protest. Veel, scherp en aanhoudend protest. Vanuit onder meer godsdienstige kringen protesteren mensen tegen de schending van de menselijke waardigheid. Velen vinden dit een smakeloze en zeer ongepaste lijkschennis voor commercieel vermaak. Overledenen had een laatste rust gegund moeten worden. 'de doden begraven' is een werk – zo niet: een plicht - van christelijke barmhartigheid. Soms is onduidelijk waar de lichamen precies vandaan komen en of de overledenen hier ooit zelf toestemming voor hebben gegeven. Maar al het protest lijkt vechten tegen de bierkaai: het succes is er niet minder om; en organisatoren en bezoekers halen hun schouders op over dit achterhoedegevecht van klagers.

Requiem

Dat geldt niet voor een bijzonder vorm van protest in 2001. Als Body Worlds dat jaar Berlijn aan doet, kiest pastoor Ernst Pulsfort voor protest door het opmerkelijke middel van de liturgie. Via allerlei kranten en andere media kondigt 'zijn' Thomas van Aquino-kerk aan een requiem-mis te zullen houden voor de 200 geplastineerde doden in de tentoonstelling. Een golf van reacties, een mediastorm steekt op. Voor deze dodenmis moet men uiteindelijk vanuit de kerk uitwijken naar het veel grotere Auditorium, omdat het aantal aangemelde bezoekers de stoutste verwachtingen overtreft. Alsnog zijn er te weinig zitplaatsen, de gangpaden zijn verstopt met camerateams van allerlei televisiestations.

'1-0 voor God'

De pastoor gaan in zijn preek nauwelijks expliciet in op de tentoonstelling. Hij benoemt wel dat iedereen een fundamentele angst voor de dood heeft, maar dat we er niet aan kunnen ontkomen. Hij preekt vervolgens over de opstanding waarin christenen geloven, leven voorbij de dood. Hij benoemt dat de dood niet definitief is. Dat de dood zélf eindig is, en niet het einde is. Dat de dood zal sterven net als wij. Pulsfort beklaagt zich over de hedendaagse kortzichtigheid, de nadruk op het hier-en-nu en op de overdreven, beperkte focus op het fysieke aspect van mens zijn. Alsof de mens – de menselijke ziel - het pure vlees niet overstijgt.

Uiteindelijk doen klassieke middelen van de kerk –preek, gebeden, rituelen en christelijke gezangen - hun indrukwekkende werk. De Frankfurter Allgemeine Zeitung schrijft diep onder de indruk te zijn van het requiem en de woorden van pastoor Pulsfort. Het artikel heet '*was Kirche sein könnte*' – 'Wat de kerk zou kunnen zijn'. De Berliner Zeitung kopt boven een artikel dat gewijd is aan dit requiem eenvoudigweg: '1-0 voor God.'

Hoe te protesteren

Als christelijke gelovigen hebben we veelal andere overtuigingen en putten we uit andere bronnen dan mensen om ons heen. Vanuit onze geloofsovertuigingen zijn we misschien geneigd ergens tégen te zijn, en dat expliciet zichtbaar en hoorbaar te maken. Bij de opkomst van de house-muziek in de jaren '90 stonden mensen namens de stichting 'naar house' te flyeren bij de ingang van discotheken. Toen zangeres Madonna in 2006 optrad in Nederland met onder meer een controversiële 'kruisigingsscène' inclusief doornenkroon, stak er onder christenen een storm van protest op. Er ontstaan rond allerlei politieke en maatschappelijke onderwerpen protestacties, marsen en manifestaties waarin de eigen overtuiging – vaak samengebond tot enkele kreten – stevig wordt neergezet; en dat is uiteraard niet zonder reden. Maar hoe inhoudelijk terecht of plausibel het mogelijk ook is, meestal blijft het aan dovemansoren gericht. En er vindt geen echte ontmoeting of gesprek plaats.

Areopagus

[afbeelding: *Die Predigt des Hl. Paulus auf dem Areopag in Athen* - il Garofalo 1481 - 1559]

Als Paulus in Handelingen 17 de Areopagus in Athene betreedt heeft hij genoeg gezien om fel van leer te trekken tegen het heidendom, het bijgeloof dat hij aantreft. Hij kan bij wijze van spreken met pamfletten en een megafoon roepoeteren dat ze het allemaal faliekant fout hebben en fout doen. We lezen dan ook dat hij hevig verontwaardigd is over alle afgoderij in de stad. Maar uiteindelijk kiest Paulus er evenwel voor om aan te sluiten bij de kaders en de frames van de filosofen ter plekke. Hij gebruikt waarderende woorden, benoemt en prijst de godsdienstigheid en vroomheid. Ten midden van alle afgodsbeelden waarbinnen hij een zogeheten onbekende god heeft ontdekt, presenteert hij hun juist deze onbekende God en hij legt hen binnen hun eigen kaders en termen – maar tegelijkertijd vanuit zijn eigenheid en diepe overtuiging – uit wie deze God dan wel is.

Paulus beweegt mee met wat hij in Athene aantreft en juist zo brengt hij God ter sprake. Niet door zich keihard tegenover alles en iedereen te plaatsen en een protestactie op touw te zetten, maar door verbinding en dialoog te zoeken. Zoals pastoor Pulsforst in Berlijn ziet hoe de doden letterlijk op een voetstuk worden gezet voor talloze bezoekers, en vervolgens in een speciaal voor hen opgezette dodenmis hen, en vooral: onze levende God, op een ander voetstuk plaatst.

Al onze vestigingen elke zondag open

Kerken kunnen protesteren tegen de opening van winkels op zondag, maar ook juist op zondag laten zien ‘al onze vestigingen elke zondag open’ (zie illustratie). We kunnen er schande van spreken dat een bekend ijsjes-merk de zogeheten ‘zeven hoofdzonden’ als namen gebruikt voor een serie van specifieke ijsjes, of doen wat dominee Overduin van de Kerk van de Nazarener in Amersfoort deed: hij besteedde zeven opeenvolgende zondagen in de preek aandacht aan telkens een andere hoofdzonde, en liet zijn laatste preek – over vraatzucht – door ijsjesmerk Ola zélf sponsoren. Na afloop van de dienst deelde hij aan alle kerkgangers Ola-ijsjes uit. De christelijke kerk kan en móét soms protest aantekenen. Bijvoorbeeld tegen het onterecht uitzetten van vluchtelingen uit ons land; maar wat voor indruk maakte de Bethelkerk Den Haag door zich sterk te maken voor het kinderpardon via een eeuwenoud concept: kerkasiel. En dat in combinatie met een non-stop kerkdienst van ruim drie maanden.

Jiu Jitsu

De Duitse theoloog Christian Schwarz spreekt als het gaat om creatieve en verbindende - vormen van christelijke communicatie met niet-christenen van ‘(missionaire) *Jiu Jitsu*’; anderen noemen het ook wel tango of twist: enerzijds meebewegen met wat er gebeurt, anderzijds daar vanuit christelijke overtuiging een heel eigen inhoudelijk draai en input aan geven.

Heerjansdam en omgeving

Dergelijke gedachten gaan vaak door mijn hoofd als we nadenken over hoe we in Heerjansdam en omgeving als christenen en christelijke gemeente óm kunnen gaan met wat er om ons heen gebeurt. Kunnen we zoeken naar hoe we vanuit onze eigenheid en overtuigingen enerzijds aansluiten bij wat er her en der aan de orde is, en daarbij anderzijds ons eigen (geloofs)geluid laten klinken? Neem bijvoorbeeld de grote tent die jaarlijks in de koningsdag-week staat

opgesteld, en aan de feesten die daar gehouden worden. Ik ervaar het als heel betekenisvol dat wij juist daar als KerkHeerjansdam zijn te vinden. Afgelopen jaar verzorgde Kids of Joy een heel eigen programma met vele tientallen kinderen en hun ouders vanuit het hele dorp. Daarna vond 'A Meezing Grace' plaats waarbij popliederen zó waren gekozen, zó in het programma werden geplaatst en zó werden neergezet dat ze met elkaar samen een christelijke liturgie vormden. Op eeuwigheidszondag zetten we de Dorpskerk open voor wie naar de dienst wil komen of ná de dienst een kaarsje wil opsteken, maar ik ben bewust ook aanwezig op de (seculiere) lichtjesavond op de Algemene Begraafplaats, de vrijdagavond er vóór; en ontmoet dan heel andere mensen.

Halloween

Bij het griezelkabinet van 'Body Worlds' aan het begin van deze 'bemanning van de Manning' denken we zo in begin november al gauw aan Halloween. Voor vele Heerjansdammers een groot 'feest', met honderden kinderen en volwassenen door de straten. Veel gemeenteleden van KerkHeerjansdam vinden dit afschuwelijk en ervaren sterk afwijzende gevoelens bij dit 'spelen met de dood en doden' en bij de

bangmakerij richting kinderen. Om gelovige én pedagogische redenen kunnen we hier scherpe kanttekeningen bij plaatsen. We kunnen ons op deze avond achter onze gesloten voordeuren gelaten ergeren. Maar we kunnen als kerkelijke gemeenschap ook overwegen om hier anders mee om te gaan. We kunnen met elkaar in gebed gaan en daarin benoemen wat we als demonische aspecten van dit 'feest' ervaren, we kunnen alternatieven opzetten zoals happyween, en een lichtjestocht met vrolijke gekleurde lichtjes en kinderen. En dat is wat al in gang is gezet.

Ontmoeting en dialoog

Misschien kunnen we zelfs nog een andere insteek kiezen, en ook écht in contact proberen te komen met deelnemers – grotendeels: onze dorpsgenoten - aan een programma zoals Halloween. Is het denkbaar dat we in de toekomst op één of andere wijze zouden participeren, en met een eigen kraampje of op een eigen adres (hartjes-)snoepjes uitdelen en een klein symbool dat de liefde van Christus of de betekenis van ons geloof tastbaar maakt? Hoe zou het zijn als we daadwerkelijk iets van ontmoeting en dialoog bereiken en daarbinnen iets van ons geloof kunnen delen; in woorden, rituelen, via een kleine attentie of gastvrijheid?

Moeten we dan niet...

Moeten we dan niet onze stem verheffen? Jazeker wel: wat verkeerd is moeten we durven benoemen en aanklagen. Moeten we dan alles maar accepteren? Nee zeker niet. Moet alles dan maar kunnen? Nee niet alles moet kunnen. Waar blijft het 'gij geheel anders?' (Efeziërs 4: 20) als je maar met alles meedoet? Ik ervaar het allemaal als een zoektocht waarin ook ik niet altijd richting weet. En eerlijk gezegd en toegegeven: soms vind ik het zelf lastig om me echt hardop uit te spreken; wil ik voorkomen dat mensen zich gekwetst voelen en wil lange tenen en botsingen voorkomen. Misschien dat ik soms te huiverig ben voor het ronduit ter sprake brengen van het evangelie.

Jezus en Syro-fenicische vrouw Pieter Lastman (1583-1653),

Schaam het evangelie niet

Toch schaam ik mij het evangelie niet. Ik denk aan onze Heer Jezus Christus die met hoeren en tollenaars aan tafel ging. Hij nodigde zichzelf bij geldwolf Zacheus uit, ging zogeheten 'gevallen vrouwen' niet uit de weg; ontmoette heidenen zoals de zogeheten Syro-fenicische vrouw. Met de godsdienstige leiders ging hij keer op keer het gesprek aan, hoe stevig het er ook aan toe ging. Hij zocht de ontmoeting met buitenstaanders. Past het ons niet om in zijn voetspoor te gaan, en om

mensen of programma's waarop we kritiek hebben juist op te zoeken, het gesprek aan te gaan, bruggen te slaan, en vanuit onze eigenheid en overtuigingen het evangelie te denken binnen andere kaders dan we gewend zijn?

Ik hou me graag aanbevolen voor wie met me mee wil denken.

Ds. Sjaak Teuwissen, (geplaatst in SamenGaan november 2024, licht bewerkt)